

*О.В. Левіна,
В.О. Михальська,
Л.С. Михальська*

ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕСУРСИ ІННОВАТИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Подальший розвиток економіки України та підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку товарів і послуг залежить від масштабів і темпів інноватизації технологічно-виробничої сфери.

Інновації створюються на основі нових результатів творчої інтелектуальної праці. Їх упровадження приводить до виникнення нових трудо-, ресурсо-, енергозберігаючих, безвідходних технологій виробництва високотехнологічних, конкурентоспроможних товарів і послуг, підвищення продуктивності праці, якості, зменшення вартості продуктів виробництва.

Рівень розвитку високих технологій у виробничій сфері став у світі головним показником конкурентоспроможності країни, а інновації у світовій практиці виявились стратегічним пріоритетним ресурсом розвитку. Підвищення рівня інноватизації економіки – тенденція розвитку сучасного світового суспільства, і інноватизація, насамперед технологічно-виробничої сфери в Україні як його невід'ємної частини, є об'єктивно необхідним шляхом прогресивного розвитку.

За глобальним індексом конкурентоспроможності (GCI) Україна посідає у 2008-2009 рр. 72 місце серед 134 країн світу, за субіндексом «Інновації» – 6 місце [1]. Таке положення обумовлено структурою та станом економіки України, в якій домінує

енергосировинний сектор – близько 70% виробництва і реалізації продукції. Інноваційно-інвестиційне виробництво знаходиться в межах 12%, тоді як у розвинутих країнах світу воно перевищує 30% [2].

Найвищі темпи розвитку надає виробництво та експорт високотехнологічної продукції – електронного, оптичного, електричного устаткування, фармацевтичної продукції, інформаційних технологій, які дають найвищий приріст доданої вартості та високий рейтинг конкурентоспроможності. Україна займає у світі провідні позиції з продукції високотехнологічних виробництв – ракетно-, літако- і суднобудування, важкого машинобудування. Однак в експорті частка високотехнологічної продукції складала, за оцінками, у 2001 р. – 2,7%, у 2007 р. – 3%.

Більшу частку займають обсяги реалізації продукції середньо- та високотехнологічних галузей – хімічного виробництва, виробництва машин та устаткування, транспортних засобів та устаткування, які характеризують п'ятий технологічний уклад (відповідно до теорії існування у світовій економіці шести технологічних укладів). У загальному обсязі експорту країни за 2007 р. приладдя та апарати оптичні, для фотографування або кінематографії, апарати мікрохірургії, годинники та музичні інструменти склали 203,6 млн. дол. США, або 0,4%; транспортні засоби – 3,3 млрд. (6,7%); механічне

© Левіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук;
Михальська Валентина Олексіївна – кандидат економічних наук.
Інститут економіки промисловості НАН України.
Михальська Людмила Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент.
Донецький національний університет.

обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частини, пристрої для записування або відтворення зображення звуку – близько 5 млрд., або 10,1% [3, 264].

Однак частка середньо- та низькотехнологічних галузей, які належать до четвертого технологічного укладу (металургійне виробництво, виробництво коксу, продуктів нафтопереробки, гумових, пластмасових виробів, готових металевих, неметалевих мінеральних виробів; а також інших, які належать до низькотехнологічних галузей (третього технологічного укладу), займають найбільшу частину виробленої та реалізованої продукції. У 2007 р. вона складала 85,7%. Основний виробничий капітал більшості галузей промисловості належить до старих технологічних укладів, які залишилися у минулому розвинутих країн світу. Ступінь зносу основних фондів в Україні в цілому становив у 2006 р. 51,5% проти 43,7% у 2000 р. У промисловості знос підвищився з 48,8 до 58,6%, відповідно в переробних галузях – з 52 до 60% [3, 95]. Це обумовлює технологічний розрив у значній частині переробної промисловості України з розвинутими країнами, що перешкоджає плідній співпраці.

Можливості інноваційного розвитку виробничої сфери промисловості України відзначаються показниками стану і ресурсного забезпечення інноваційної діяльності, яка почала набувати активності з 2000 р. – періоду економічного зростання в країні. Суттєво збільшилися витрати за напрямами інноваційної продукції – з 1760,1 млн. грн. у 2000 р. до 10821 у 2007 р. (у фактичних цінах). З них на придбання нових технологій витрачено тільки від 4,1-4,2% у 2000 і 2005 рр. і ще меншу частку – до 2,-3,0% у 2006-2007 рр. Основна частка витрат з упровадження інновацій належала до

придбання машин, обладнання, установок та капітальних витрат з упровадження інновацій – від 54% у 2005 р. до 68,9% у 2007 р.

Збільшувалася кількість підприємств, які впроваджували нові технологічні процеси, кількість упроваджених нових прогресивних технологічних процесів, у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних, виробництво нових видів продукції та техніки. У 2007 р. експортовано принципово нової для ринку інноваційної продукції на 14,7 млрд. грн.

Наведені дані свідчать, що інноваційні процеси здійснюються нерівномірно, масштаби їх розповсюдження були недостатніми, і нові технології впроваджувала обмежена частка підприємств. У 2006-2007 рр. таких підприємств було від 16,1 до 24,2% до їх загальної кількості; ще менша частка (15%) впроваджувала нові види техніки.

Головною причиною відсутності прогресивних змін у інноватизації промисловості стає хронічний брак інвестиційних фінансових ресурсів, а також недостатня фінансова підтримка держави, дороговизна нововведень. Джерела фінансування інвестиційної діяльності в промисловості України свідчать, що головним із них за масштабами коштів були власні ресурси підприємств. У 2007 р. вони склали близько 8 млрд. грн., або 73,7% усього обсягу фінансування. Бюджетні асигнування не перевищували 2%, кредити, які протягом 2000-2006 рр. знаходились у межах 6,3-8,5%, збільшилися в 2007 р. до 18,5%.

Власні ресурси підприємств, значна частка яких є збитковими, не забезпечують розширення масштабів інноватизації виробництва. Обсяг витрат на технологічні інновації у 2000-2007 рр.

не перевищував 1,3% від ВВП України. Для подальшого розвитку необхідне державне втручання у вирішення проблеми фінансового ресурсного забезпечення.

Найважливішим фінансовим ресурсом і методом державного впливу

на економічну систему країни є державний бюджет. Можливості використання бюджетних ресурсів для інноваційно-інвестиційної діяльності за період з 1997 по 2007 р. характеризуються даними табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка витрат Зведеного бюджету України у фактичних цінах

Показники	Одиниці вимірювання	1997	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Видатки бюджету	млрд. грн.	34,3	48,1	60,3	75,8	102,5**	142,0**	175,5**	227,6
	% до ВВП	36,7	28,3	26,7	28,7	29,7	32,2	32,6	31,9
у тому числі на економічну діяльність	млрд. грн.	4,4	7,3	7,2	12,2	18,7	19,1	27,3	40,5
	% до підсумку	12,8	15,2	11,9	16,1	18,2	13,5	15,6	17,8
Інвестиції в основний капітал	млрд. грн.	12,4	23,6	37,2	51,0	75,7	93,1	125,3	188,5
	% до ВВП	13,3	13,9	16,5	19,1	21,9	21,1	23,3	26,4
у тому числі за рахунок коштів бюджету	млрд. грн.	1,5	2,2	3,2	5,7	11,5	9,0	12,3	17,8
	% до підсумку	12,1	9,3	8,6	11,2	15,2	9,7	9,8	9,4

**Включаючи кредитування за вирахуванням погашення.
Розраховано за джерелом: [3, 53, 205, 206].

Видатки бюджетних ресурсів у своїй основі базуються на сформованих доходах бюджету. За 1997-2007 рр. видатки Зведеного бюджету у фактичних цінах зросли з 34,3 до 227,6 млрд.грн., однак стосовно ВВП вони і в 2007 р. не досягли рівня 1997 р. Видатки бюджетного фонду на економічну діяльність за роками значно коливались, за розглянутий період його обсяги перебували в межах 4,4-90,5 млрд. грн., або 12,8-17,8% відносно видатків Зведеного бюджету. Направлення бюджетних коштів на інвестиції в основний капітал за десятиліття збільшилося з 1,5 до 17,8 млрд.грн., що склало в 2007 р. лише 9,4% обсягу інвестицій. Державний бюджет України розглянутого періоду був соціально орієнтованим “бюджетом виживання” і за своїми можливостями не забезпечував навіть мінімальних потреб у

відтворенні основного капіталу та його інноваційному оновленні.

Фінансове забезпечення інноваційно-інвестиційного технологічного оновлення економіки має бути пріоритетним напрямом діяльності уряду. Протягом останнього десятиліття провідні вчені академічних, урядових і навчальних інститутів у своїх дослідженнях шукають шляхи вирішення цієї проблеми. Дотепер існувала концепція переважного залучення іноземних інвесторів, позик у Міжнародному валютному фонді, Міжнародному банку реконструкції та розвитку. Були залучені великомасштабні позики, що становлять зовнішній борг держави, за який необхідно розплачуватися.

Однак практика свідчить, що іноземні позики не дали очікуваних якісних зрушень. Зарубіжні інвестори віддають

перевагу недорогим швидкоокупним проектам у сфері споживання, обслуговування. У той же час багатьох підприємців і господарюючих суб'єктів задовольняє одержання прибутків у традиційному виробництві; мають місце випадки, коли іноземні позики витрачають для придбання інноваційної техніки і технологій, знятих з виробництва та не використовуваних за кордоном, не ризикуючи переходити на нові, більш складні технології. Виявилася непідготовленість підприємств реального сектору економіки до освоєння іноземних позик з позицій інноватизації виробництва.

Іноземні інвестиції в Україні склали на 01.04.2006 р. 40 млрд. дол. США, у тому числі корпоративного сектору, включаючи систему банків, – 27 млрд., з них і під гарантії держави. За короткий період іноземні інвестиції в цей сектор зросли більш ніж удвічі. Однак жодних вагомих інноваційно-інвестиційних проектів не здійснювалося. Кредити, отримані з офшорних зон, до яких кошти раніше були вивезені тими ж корпораціями, і такого роду “самофінансування” не входить у державні інтереси. У подальшому зовнішній державний борг перевищив 100 млрд. дол. США, з них частка корпоративних структур, посередницьких компаній, банків склала близько 90 млрд. дол. США. Величезні грошові маси направлялись не на розвиток виробничої сфери, а на споживання. Виникла розбалансованість економіки, яка стала важливим фактором виникнення фінансової та економічної кризи.

Неконтрольоване урядом зовнішнє великомасштабне запозичення корпорацій, фінансовий результат якого

часто нижче необхідної величини погашення боргу, призводить до нових позик для його погашення та посилює залежність держави від зарубіжжя. В умовах зниження рентабельності підприємств це збільшує ризики в економіці, викликає небажання зарубіжних інвесторів вкладати капітал у довгострокові, необхідні для країни проекти. Таким чином, іноземні кредити не забезпечили позитивних зрушень в інноваційному оновленні основного капіталу в промисловості та інших секторах економіки.

У зв'язку з цим усе більша увага в уряді й наукових колах приділяється проблемі використання внутрішніх інвестиційних фінансових ресурсів та інвестиційного кредитування в країні. У державі є вільні кошти, які можуть бути використані на інноваційне оновлення капіталу. Аналіз даних зведених національних рахунків України за 2000-2005 рр. свідчить, що різні сектори економіки за результатами діяльності, одержаними доходами і їх капіталізацією мають різкі розходження.

Основну частку в загальнонаціональному обсязі виробництва та створенні валової доданої вартості у 2000-2005 рр. становили нефінансові корпорації, домашні господарства, сектор загального державного управління, тобто в реальному секторі економіки забезпечувалося 96,1-97,5% обсягу суспільного виробництва (табл. 2).

Таблиця 2. Виробництво та розподіл доходів і заощаджень за секторами економіки України (у відсотках до підсумку)

Показники	Роки	Нефінансові корпорації	Фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Домашні господарства	Некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства	Оплата послуг фінансових посередників	Уся економіка, млн. грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Валова додана вартість	2000	67,3	2,1	12,5	17,7	1,6	-1,2	144262
	2004	65,9	6,8	13,6	14,5	1,1	-1,7	313046
	2005	66,0	5,0	14,6	15,5	0,8	-1,9	388601
Валовий прибуток, змішаний дохід	2000	56,3	2,3	6,9	3,6	1,0	-2,5	69617
	2004	59,7	8,6	5,4	29,1	0,6	-3,5	152500
	2005	58,4	5,6	5,0	34,9	0,5	-4,4	168775

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чистий прибуток, змішаний дохід	2000	39,0	2,7	0	62,7	0	-4,4	39394
	2004	52,2	11,4	0	41,4	0	-5,0	105924
	2005	50,0	6,9	0	49,4	0	-6,3	118230
Доходи від власності	2000	2,8	51,9	16,3	28,9	0,1	0	11488
	2004	3,0	55,2	14,5	27,3	0	0	30501
	2005	2,2	52,8	20,2	24,8	0		44609
Валове нагромадження основного капіталу	2000	80,6	2,5	10,9	5,1	0,9	0	33427
	2004	72,9	1,9	19,1	5,1	1,0	0	77820
	2005	79,1	2,1	12,1	5,9	0,8		96965
Чисте нагромадження основного капіталу	2000	97,1	10,3	-37,1	42,2	-12,4	-0	3204
	2004	67,1	1,2	21,2	11,0	0,5	...	31244
	2005	80,0	1,5	7,3	11,2	-0,0	...	46420
Валове заощадження	2000	44,3	4,7	39,9	10,9	0,1	0	41896
	2004	46,7	13,5	10,3	28,9	0,6	0	109251
	2005	36,5	10,9	11,4	40,8	0,4	0	113362
Чисте заощадження	2000	-44,9	12,7	101,9	36,0	-5,7	0	11673
	2004	24,4	21,8	4,7	49,6	-0,5	0	62675
	2005	3,0	17,4	7,3	72,7	-0,4	0	62817

Розраховано за джерелами: [5, 41-43, 46; 6, 42-46; 7, 39-43].

Фінансові корпорації, які спеціалізуються на фінансово-посередницькій діяльності, що включають систему банків, страхових компаній, брали участь у створенні лише від 2,1 до 5,0% валової доданої вартості. У той же час у цьому секторі економіки одержано понад половини розподіленого первинного доходу від власності, до 33,7% – у домашніх господарствах. Аналогічне становище мало місце протягом

останнього десятиліття. Чисті заощадження, що сформувалися в економіці України у 2004-2005 рр., тільки частково (на 2,8 і 11,1%) капіталізовані в чисте нагромадження основного капіталу.

Вільні кошти (у 2004-2005 рр. це близько 41-51 млрд. грн. на рік), минаючи реальний сектор економіки, вивозилися за кордон, направлялися у невиробничу фінансову сферу, де

швидкий оборот із меншим ризиком забезпечував одержання надприбутків. Основний ресурс нагромадження й оновлення капіталу – прибуток – дотепер вилучається з обороту капіталу, його відтворення здійснюється на звуженій основі. Така розбалансованість властива перехідній економіці, коли відбувається відставання в розвитку фінансового ринку порівняно з товарним і грошовим, ринкові механізми акумуляції та розподілу вільних коштів недосконалі або неповністю сформовані.

Економічна політика держави щодо регулювання розподілу створеного в економіці доходу між його секторами має забезпечувати пропорції нагромадження і споживання, розмірів оподаткування, заробітної плати; використання власних інвестиційних ресурсів з метою забезпечення необхідних для розвитку економіки обсягів і темпів зростання інвестицій у реальний сектор, які для інновації промисловості України при сучасному його стані мають випереджати темпи зростання ВВП у 2-3 рази.

Для забезпечення дії ринкових механізмів мобілізації наявних в економіці потенційних інвестиційних ресурсів і направлення їх у реальний сектор економіки на здійснення інноваційно-інвестиційних проектів оновлення виробництва як у традиційних галузях, так і створення нових виробництв, виникла об'єктивна необхідність розвитку ринкових механізмів акумуляції та розподілу інвестиційних ресурсів через фінансово-кредитну систему.

У світовій практиці на ринку капіталів виступають інституціональні інвестори, переважно комерційні банки, що відіграють головну роль у забезпеченні економіки фінансовими ресурсами. У багатьох країнах значного розвитку набули інвестиційні банки, які

виконують різні операції – управління оборотом цінних паперів, залучення портфельних інвестицій, здійснення середньо- і довгострокових інвестицій.

Інституціональні інвестори виконують функцію акумуляції та трансформації вільного капіталу в інвестиції. Дія цієї системи, різної за організаційними формами, забезпечує ринковий механізм концентрації та ефективного інвестування капіталу в інвестиційні проекти аж до найбільш великомасштабних.

Фінансово-банківській системі за минулі роки самостійності України не вдалося ще мобілізувати наявний потенціал фінансових ресурсів для інноваційно-інвестиційних перетворень. У комерційних банків можливість використання кредитних ресурсів в інвестиційні проекти обмежена.

Сама економічна природа комерційної банківської діяльності визначає переважно кредитування суб'єктів господарювання, які забезпечують одержання більшого доходу за більш короткий часовий період і з меншим ризиком. Інвестиційні проекти, як правило, потребують більших обсягів кредитування на тривалі строки, їх надання в нестабільній загальноекономічній і політичній обстановці сполучене з великими ризиками, які враховуються банками при встановленні більш високих відсотків за користування довгостроковими кредитами.

Виконання більшості інвестиційних проектів в Україні забезпечує рівень рентабельності нижче процентних ставок. З огляду на збитковість, низьку рентабельність промислових підприємств комерційні банки зазнають великого ризику несвоєчасної сплати відсотків, неповернення одержаних кредитів і обмежуються наданням

короткострокових інвестиційних кредитів, воліючи вкладати кошти в обіговий капітал господарюючих суб'єктів.

З іншого боку, у господарюючих суб'єктів попит у реальному секторі економіки на “дорогі” довго- і середньострокові банківські позики обмежений через побоювання, що виплати за високими процентними ставками протягом усього строку реалізації інвестиційних проектів при невисокій рентабельності підприємств можуть стати непосильним навантаженням і призвести до ще більшої фінансової нестійкості. В інших випадках великі інвестиційні проекти не можуть бути прокредитовані комерційними банками через існуючі обмеження і брак довгострокових джерел банківських ресурсів.

З огляду на можливість довгострокового інвестування й високий ступінь ризику, НБУ для захисту комерційних банків обмежує видачу таких кредитів обов'язковими нормативами. Великі кредити, які визначаються нормативами в розмірі від 10 до 25% капіталу банку кожний, у сукупності не повинні перевищувати восьмикратного розміру капіталу банку. Розмір кредиту одному позичальникові не може перевищувати 25% капіталу банку. Виходячи з нормативів, по групі середніх банків України одному позичальникові кредит може бути наданий у межах від 3 до 18 млн. грн., а межею фінансування є кредити від 5 до 29 млн. грн., що недостатньо для здійснення багатьох інвестиційних проектів. Вирішенням проблеми може бути масштабне нарощування капіталу банків, їх укрупнення.

Для масового кредитування інноваційних перетворень необхідне створення в Україні інвестиційних банків

і розвиток інвестиційних позабанківських установ у вигляді страхових, пенсійних фондів. Необхідність створення такої системи підтверджує й положення Закону України “Про банки і банківську діяльність”, прийнятого ще в 2001 р., що передбачає організацію у країні інвестиційних банків.

Об'єктивна необхідність у створенні інвестиційних банків – центрального з його відділеннями або регіональних – обумовлена труднощами, яких зазнає країна, коли конкурентоспроможність промисловості та навіть економічна безпека держави безпосередньо залежать від кардинальної інноватизації промисловості, кредитування масових інвестицій інноваційного характеру.

Для максимального використання можливостей банківської та позабанківської систем у реалізації фінансового інвестиційного потенціалу необхідне вироблення законодавчої бази, розмежування сфер діяльності в системі, встановлення формальних правил діяльності. У вирішенні цієї проблеми головна роль належить державі, оскільки необхідним є комплекс урядових заходів щодо адміністрування формування інноваційно-інвестиційної системи, що забезпечуватиме максимально можливе використання внутрішнього інвестиційного фінансового потенціалу.

Інвестиційні банки в Україні мають бути наділені не тільки функціями здійснення довго- і середньострокового кредитування інноваційно-інвестиційних проектів та інших інвестиційних послуг, але і функціями управління оборотом цінних паперів, здійснення операцій із цінними паперами, їх випуску, розміщення й придбання, додаткової емісії цінних паперів, акцій і облігацій діючих підприємств, компаній і корпорацій.

Для здійснення своїх функцій інвестиційний банк має бути наділений

великим капіталом, мати достатні фінансові ресурси для фінансування довгострокових інвестиційних проектів, включаючи, ті, що дорого коштують. Формування ресурсів інвестиційного банку має здійснюватися за безпосередньою організаційною і фінансовою участю держави разом із приватним капіталом.

Одним із шляхів вирішення даної проблеми може бути об'єднання капіталів численних середніх та дрібних комерційних банків, обмежені можливості яких, як виявила сучасна криза, не сприяють фінансовій стабільності в економіці України.

Статутний капітал інвестиційного банку може формуватися на базі ВАТ за рахунок коштів державних органів і організацій; мобілізації частини резервів комерційних банків шляхом випуску й розміщення в середньо- і довгострокові облігації інвестиційних банків, встановлюючи при цьому відсоток на рівні менше дисконтної ставки НБУ; використання бюджетних інвестиційних коштів і одержання акцій об'єктів інвестування. На відміну від інвестиційних банків за кордоном, пропонується дозволити емісію облігацій інвестиційних банків під конкретний інвестиційний проект, під реальні матеріальні гарантії одержувача кредиту – суб'єкта підприємницької діяльності – і залучення коштів населення.

Довгострокове залучення до банків вільних фінансових ресурсів, тіньового капіталу приватних підприємців потребує розробки та ухвалення законів і законодавчих актів, які чітко регулюють цю сферу банківської системи, встановлення нормативів НБУ, пільг, що стимулюють залучення ресурсів до банків і попит господарюючих суб'єктів на довгострокові інвестиції.

Література

1. World economic forum: The global competitiveness report 2008-2009. – p.13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/>.

2. Кинах А. Власть должна вернуться к работе / А. Кинах // Зеркало недели. – 2008. – № 38 (717).

3. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України. – К.: Консультант, 2008. – 571с.

4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Держкомстат України. – К.: ДП ІВЦ Держкомстату України, 2008. – 361с.

5. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держкомстат України. – К.: Техніка, 2002. – 645с.

6. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат України. – К.: Консультант, 2006. – 575с.

7. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держкомстат України. – К.: Консультант, 2007. – 551с.